МРНТИ 04.61

Г.Б. Есбергенова[1]

[1]*әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет,*
Қазақстан, Алматы

БАЛАЛАР ҮЙІНДЕ ТӘРБИЕ АЛУШЫЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ: ЖҮЙЕЛІК ӘДЕБИ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада балалар үйінде тәрбие алушылардың девиантты мінез-құлықына психологиялық, социологиялық және философиялық көзқарас тарапынан салыстырмалы талдау және жүйелік әдеби шолу көрсетілген. Жүйелік әдеби шолу американдық, европалық, британдық, азиялық авторлардың балалар үйінде тәрбиеленушілердің девиантты мінез-құлқы мен отбасы құрылымының байланысы бойынша зерттеулерге негізделеді.

Бұл мақалада негізгі назар балалардың девиантты мінез-құлқының феноменіне және бұған жаһандық контекстегі отбасылық комбинациялар қалай әсер ететініне аударылды. Мақалада дәстүрлі отбасында, баласы бар алайда ажырасқан отбасыларда, баланың тек әкесімен немесе анасымен қалған отбасыларда, бала асырап алған отбасыларда, балалар үйінде тұратын немесе ата-анасынан ажыратылған отбасылардағы тәрбиеленуші балалардың девиантты мінез-құлқына талдау берілген. Бұл талдау мақалада көптеген шетелдік зерттеулердің қорытындылары негізінде жүйелік әдеби шолуға негізделген. Бұл зерттеулерді әдеби шолу арқылы балалар үйінде тәрбиеленушілердің девиантты мінез-құлық көрсетуінің себеп-салдарларын анықтауға көмектеседі.

Бірнеше онжылдықтар бойы отандық және шетелдік отбасы мен бала арасындағы қарым-қатынастың түрлі аспектілері бойынша көптеген ғылыми зерттеулер жарияланды. Мұнда зерттелетін мәселеге тікелей және жанама қатысы бар ғылыми-зерттеу жұмыстарына егжей-тегжейлі шолу жасауға әрекет жасалды. Бұл зерттеулер түрлі кәсіби журналдардан, коммерциялық журналдардан және басқа да көздерден жиналған.

Түйін сөздер: девиантты мінез-құлық, балалар үйі тәрбиеленушілері, деликвентті мінез.

G.B. Esbergenova[1]

[1]*Al-Farabi Kazakh National University,*
Almaty, Kazakhstan

DEVIANT BEHAVIOR OF ORPHANAGE CHILDREN: A SYSTEMATIC LITERARY ANALYSIS

Abstract

The article presents a comparative analysis and a systematic literary review with a psychological, sociological and philosophical approach to deviant behavior of children in an orphanage. A systematic review of the literature is based on research by American, European, British, and Asian authors on the relationship with deviant behavior of children in orphanages and family structure.

This article focuses on the phenomenon of deviant behavior of children and how it is affected by family combinations in a global context. The article presents an analysis of deviant behavior of children raised in traditional families, in divorced families with children, in families left only by the child's father or mother, in adopted families, in orphanages or in families separated from their parents. This analysis in the article is based on a systematic literary review based on the results of many foreign studies. These studies help to identify the causes and consequences of deviant behavior in children's homes through a literary review. These studies help to identify the causes and consequences of deviant behavior in children's homes through a literary review.

Over the course of several decades, many scientific studies have been published on various aspects of relations between domestic and foreign families and children. Here, attempts were made to make a detailed review of research papers that are directly and indirectly related to the problem under study. These studies are collected from various professional journals, commercial journals, and other sources.

Key words: deviant behavior, children from orphanages, delinquent behavior.

Г.Б. Есбергенова[1]

[1]*Казахский национальный университет имени аль-Фараби,*
Алматы, Казахстан

ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОГО ДОМА: СИСТЕМНЫЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье представлен сравнительный анализ и системный литературный обзор с психологическим, социологическим и философским подходом к девиантному поведению воспитанников детского дома. Системный обзор литературы базируется на исследованиях американских, европейских, британских, азиатских авторов по связям с девиантным поведением воспитанников детских домов и семейной структурой.

В данной статье основное внимание было уделено феномену девиантного поведения детей и как на это влияют семейные комбинации в глобальном контексте. В статье представлен анализ девиантного поведения детей, воспитывающихся в традиционных семьях, в разводных семьях, имеющих детей, в семьях, оставшихся только отцом или матерью ребенка, в усыновленных семьях, в детских домах или в семьях, отделенных от родителей. Этот анализ в статье основывается на системном литературном обзоре на основе результатов многих зарубежных исследований. Эти исследования помогают выявить причины и последствия девиантного поведения воспитанников детского дома посредством литературного обзора. Эти исследования помогают выявить причины и последствия девиантного поведения воспитанников детского дома посредством литературного обзора.

В течение нескольких десятилетий было опубликовано множество научных исследований по различным аспектам отношений между отечественной и зарубежной семьей и детьми. Здесь были предприняты попытки сделать подробный обзор научно-исследовательских работ, имеющих прямое и косвенное отношение к исследуемой проблеме. Эти исследования собраны из различных профессиональных журналов, коммерческих журналов и других источников.

Ключевые слова: девиантное поведение, воспитанники детских домов, деликвентное поведение.

Девиантты мінез-құлықты формальды қабылданған ережелерді қоса алғанда, кең қабылданған мәдени нормаларды бұзатын әрекет немесе мінез-құлық, сондай-ақ қоғамдық нормаларды формальды емес бұзу ретінде анықтауға болады. Мысалы, ұрлық әлеуметтік нормаларды бұзатын девиантты мінез-құлықтың кең тараған түрінің бірі болып табылады және олар кедейшілік сияқты әлеуметтік қысымнан туындауы мүмкін деп айтуға болады.

Адам өлтіру – бұл басқа адамды өлтіруге жол берілмейтінін мәлімдейтін мәдени норманы бұзатын экстремалды девиантты мінез-құлықтың түрі. Бірнеше психологиялық, биологиялық және әлеуметтік мәселелер балалардың девиантты мінез-құлқында белгілі бір рөл атқаруы мүмкін.

Отбасы құрылымын қарастыра отырып, отбасы адамның мінез-құлқына балалық шақта да, ересек жаста да теріс те, оң да әсер етуі мүмкін деп айтамыз. Дәстүрлі отбасы анасы мен әкесі арасындағы функционалды одақ деп аталуы мүмкін, сондықтан ата-анасы ажырасқан кезде тәртіпсіздік балаға әсер етуі мүмкін. Функционалды отбасы балаға дәстүрлі емес отбасыға қарағанда оң әсер етеді. Аз қамтылған немесе дәстүрлі емес, бір ата-ана, отбасынан ажыратылған немесе балалар үйі баланың мінез-құлқына тікелей теріс әсер етеді. Отбасымен ажырасу немесе отбасынан ажыратылу балалардың қадағалаусыздығының басты факторларының бірі болып табылады, ол әдетте балаларда девиантты мінез-құлықтың пайда болуына әкеп соқтырады. Мысалы, ата-аналар мен отбасылық кикілжіндердің асқынуы, отбасында балаға қамқор көрсету, қарау және басшылықтың болмауы.

Отбасының көптеген сипаттамалары мен отбасы ортасы жасөспірімдік девианттыққа әсер етеді. Мұндай мінез-құлыққа: отбасындағы адамдар саны, отбасындағы тәрбие, отбасылық проблемалар, балалардың қадағалаусыз қалуы және балалардың ата-аналарына қатты бауыр басуы жатады.

Егер зорлық-зомбылық жасөспірім өмірінің барлық эмоциялық экологиялық аспектілерін қамтитын болса, ол қылмыстық іспен айналысуға бейім келеді (Hagan, Foster, 2001). Х. Жуби мен Д.

Фарингтон (Juby, Farrington, 2001) зерттеулерінде зақымдалмаған отбасыларда өмір сүретіндермен салыстырғанда, тұрақтылығы бұзылған отбасыларда тұратын балалар арасындағы қылмыс деңгейі жоғары екені анықталды. Осындай көрініс зақымданбаған, бірақ даулы отбасылар жағдайында да байқалды. Дәстүрлі емес отбасыларда делинквентті іс-әрекеттердің жиі жасалуына бұл зерттеулерде негізгі болжам болып қарастырылған.

М. Мазерн және А. Томастың (Matherne, Thomas, 2001) пайымдауынша биологиялық тұрғыда зақымданбаған үйлерден шыққан балалар девиантты әрекеттер жасау бойынша ең төменгі көрсеткіштерді көрсетеді деп қорытынды жасайды, себебі олар құрдастарының қысымына, яғни заңсыз жүріс-тұрыс жасау бойынша қысымына төтеп беріп, ілесу жиілігін төмендетеді. Зерттеудің қорытындысына сәйкес жасөспірімдік девиантты мінез-құлық пен отбасының құрылымы арасында үлкен байланыс бар екен. Сонымен қатар, бұл зерттеулердің нәтижелері бойынша жасөспірімдер арасында девиантты мінез-құлықтың заң бұзушылық немесе тәртіп бұзушылық түрі бойынша көбірек девиацияға ұшырайындар толық емес отбасыдан шыққандар немесе отбасынан айырылған, балалар үйінде тәрбиеленуші жасөспірімдер болып табылады.

Бұзылғын үй немесе отбасы – бұл тұлғалық дезадаптацияның факторы болып табылады. М. Мазерн мен А. Томастың (Matherne, Thomas, 2001) зерттеулерінің қорытындысы бойынша балалар үйінде тәрбиеленуші жасөспірім ерлер арасында сот алдында жауап берген қылмыстардың басым көпшілігі майда ұрлықтартар болып табыласа, әйелдер үшін, үйінен қашып сексуалды девиацияға ұшырағандар табылды. Бұл зерттеуде салыстырмалы талдау барысында балалар үйінде тірбиеленуші және отбасының құрылымы бұзылған отбасында тәрбиеленуші жасөспірімдердің мінез-құлқы боынша қорытынды ой жазылған. Ол жердегі пайымдауда кейбір заң бұзулар отбасының бұзылуымен тікелей байланысты екендігі айтылады. Олардың қатарына, үйден қашу, мектептен немес сабақтан қашу және бармау, төбелестер сынды девиация жатады.

М. Мазерн мен А. Томастың (Matherne, Thomas, 2001) зерттеулерінің нәтижесі бойынша отбасы ммен қаны бұзылмаған отбасыларда тәрбиеленушгі жасөспірімдермен салыстырғанда балалар үйінде тәрбиеленген немесе патранаттық тәрбие алушы жасөспірімдер 2,7 есе көбірек үйден қашады. Оған негізгі себеп бұзылған және баланс сақтай алмаған үй немесе отбасы баланың әлеуметтік бейімделуі мен тұлға ретінде қалыптасуы теріс әсер етеді. Нәтижесінде бала құрдастары тарапынан теріс қысымға неғұрлым сезімтал болуы мүмкін. Сонымен қатар, түптеп келгенде, бала отбасы бұзылмаған тәрбие алған балалармен салыстырғанда көбірек заң бұзу әрекеттерін жасауы ықтимал. Бұл отбасындағы баланстың сақталмауынан болады, яғни отбасында ер мен әйелдің рөлдерін көрмеуден, жақсы үлгі болатын адамдардың жетіспеуінен баланың девиантты мінез-құлықты жиі көрсетуіне алып келеді.

С. Мурайа, Ж. Вильямс және Т. Салекин (Murray, Williams, Salekin 1996) зерттеуінің мәліметтері бойынша отбасы құрылымы мен жасөспірім арасындағы девиантты мінез-құлық арасында өзара байланысты анықтау мақсатында зерттеу кезінде кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың ішінде екі ата-анасымен отбасылық үйде тұратын балалармен салыстырмалы түрде қарағанда азаматтық некеде тұратын немесе балалар үйінде тәрбиеленген жасөспірімдер арасында басым екендігі анықталған.

М. Муго мен К. Камаудың (Mugo, Kamau, 2009) пайымдауларынша девиантты мінез-құлыққа әсер етуші түрлі факторлар бар, дәл сол сынды балалардың балалар үйінде тәрбие алуында да түрлі себептер мен оған әсер еткен факторлар бар. Мысалы, екеуіне де әсер етуші нашар некелер, ата-ана бақылауының болмауы, ата-ана мінез-құлқының тиімсіз болуы және қарапайым өмір сүру үшін қаржылық жағдайының болмауы сынды факторлар тікелей әсер етуші болып табылады. Сол себепті балалар үйінде тәрбиеленуші балалрдың девиациясына әсер етуші фактор ол отбасылық үлгінің болмауы. Отбасы баланың индивидуалдылықты алуға және дамытуға үлкен әсер етеді.

И. Нгал (Ngale, 2009) отбасының құрылымы мен кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлықтары арасындағы өзара байланысты зерттеді. Талдау нәтижесінде мынадай маңызды өзара байланыстар анықталды: кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың моральдық тәрбисімен олардың биологиялық ата-аналарынан басқа адамдар айналысады; делинквентті балалардың көпшілігі қоғамның ең төменгі әлеуметтік-экономикалық қабатынан шығады; кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың үштен екісі бір шатырдың астында 7 адам тұратын үйлерден шығады; біздің респонденттеріміздің ата-аналарының көпшілігі өздерінің балаларынан алыс ұзақ уақыт бойы ұстап тұратын және төмен ақылы жұмыс жасайтын отбасылардан шығады, сонымен қатар басым бөлігі балалар үйінде тәрбиеленушілер мен ата-анасынан ажыратылғандар арасынан шығады деп

қортытынды жасайды. Ата-аналардың көп бөлігіне тез арада қоымша әлеуметтік көмек керек, сонымен қатара ата-аналарға балаларды тәрбиелеу барысындағы міндеттеріне аса мән беріп, жауапкершілікпен қарау, балаларды жауапты тәрбиелеудің өмірлік маңызды дағдыларын дамыту қажет.

А. К. Кимани (Kimani, 2010) отбасылық құрылым мен жасөспірімдер қылмысы арасындағы себеп-салдарлық байланысты зерттеді. Зерттеудің қорытындысы бойынша адам өлтіру мен жағдайы төмен отбасынан шыққан балалардың арасында қатты корреляция болғанын көрсетті. Ата-аналар үйінде тәрбиеленетін балалар психобелсенді заттарды теріс пайдалануға бейімділігі болды, бірақ корреляция бойынша басымдылық ұрлықы мен мектептен бас тартуда болды. Әже отбасы құрылымында тәрбиеленетін балалар арасында басты корреляция есірткіні теріс пайдаланғаны үшін және ұрлық үшін ең жоғары болды. Балалар үйінен келген балалар арасында психобелсенді заттарды теріс пайдалану мен көше өміріне белсенділік танытуында қатты корреляция байқалды, бірақ таңқалардығы мектептен бас тартудан теріс күшті корреляция көрсетті. Бұл зерттеулер бір ата-анасы бар отбасылар немесе балалар үйінде тәрбие алушылар адам өлтіруден басқа кабинеттегі барлық қылмыстар үшін басымдылық болғанын көрсетеді.

К. Санни және басқа да бірлескен авторлар (Sanni, 2010) жүргізген зерттеулердің нәтижелері бойынша девиантты мінез-құлыққа әсер етуші негізгі үш өзгермелінің бар екендігін анықталды, атап айтқанда: отбасының тұрақтылығы, отбасының тұтастығы және отбасының баланың бейімделуіне әсері. Бұл үш категория балалар үйінде тәрбие алушы жасөспірімдер арасында жоқтың қасы екендігі анық. Сол себепті, басты функцияның бұзылуы балалар үйінде тәрбиеленушілер арасындағы девиацияның көлемінің өсуіне алып келеді.

Ж. Фрайом (Fry, 2010) уақыт өте келе отбасы құрылымындағы өзгерістер мен кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының әсерін зерттеді. Бұл бір көп зерттелген тақырыптардың бірі болса да, бұл зерттеудің өзіндік ерекшелігі бар. Мысалы, зерттеудің қорытындысында ажырасу санының артуы, әйелдердің отбасында билеуі, жұмыс істейтін аналар және ата-анасынан ажыратылған немесе балалар үйінде тәрбиеленуші жасөспірімдердің қылмысының ықтималдылық деңгейінің жоғары болуы мүмкін екенін көрсетті. Атап айтқанда, бұл зерттеуде жыл сайынғы жасөспірімдер зорлығының вариациясы мен қылмыс деңгейі және оның отбасы құрылымындағы өзгерістермен өзара байланысы қарастырылды.

Э. Обиоха және М. Нтхаби Лесотодағы кәмелетке толмағандардың қылмыстығына олардың үлесін анықтау үшін қылмыскерлердің ювеналды жастағы әлеуметтік фондық паттерналарын зерттеді. Бұл нәтижелер негізінен әдебиетте бар екенін дәлелдейді, құқық бұзушылардың көпшілігі бұзылған үйлерден шығады; құқық бұзушылардың көпшілігі – ьь ер адамдар; ауылдық аудандармен салыстырғанда қала аудандарында қылмыс деңгейі жоғары және құқық бұзушылардың көпшілігі делинквентті мінез-құлықпен айналысатын құрдастар топтарының бөлігі және қылмыс жасаушы жасөспірімдер арасында балалар үйінде тәрбие алушылар басым болып табылады. Бүкіл ел бойынша ең ауыр қылмыс тонау болды.

D. Горма-Смит және П. Толантың (Gorman-Smit, Tolan, 2001) пайымдаулары бойынша балалар үйінде тәрбиеленушілер арасында бұл мекемеге түскенге дейінгі отбасында көрген немесе осы мекемеге келгелі үлкен жастағы достарының девиантты мінез-құлқын көркен балалар сол мінезді қайталауының ықтималдылығы жоғары екендігін айтады. Әсіресе бұрынғы отбасында ата-анасының қылмыскер болуы, отбасындағы қылмыскердің отбасылық тарихы, мінез-құлықы, сондлай-ақ, қатаң ата-ана тәртібі және отбасылық жанжалдар сияқты отбасылық бейәлеуметтік мінез-құлықты немесе құндылықтарды көріп өскен бала дәр осы қылықтарды қайталау мүмкіндігі жоғары деп пайымдайды зерттеушілер.

Д. Г. Майерс (Myers, 1999) адамдар тәрбиеге қатты сенетін себептердің бірін атап көрсетті, олар ата-аналардың өз балаларына қалай әсер ететінін көре алады деп болжайды. Олар ата-аналары өз балаларына қатаң қарайтын немесе балаларын қорқыта қарайтын сонымен қатара, өз ата-анасынан қатты қорқатын балаларға және ата-анасы қатысқанда қатты қорқыныш білдіретін балаларға бақылау жүргізеді. Бақылаушылар бұл балалар басқа әлеуметтік топтарда өздерін жағымсыз сезінеді немесе қорқады деп болжайды. Д. Горман-Смиттің (Gorman-Smith және соавт., 2001) және оның әріптестерінің мәліметтері бойынша, егер балалар заорлыө көрген болса олар міндеттеі түрлде зорлық көрсетуге жұгінеді. Әсіресе бұл балалар үйінде тәрбие алушылар мен отбасылары бұзылған және отбасында зорлық көрсетілетін балалар арасында басымдылық көрсетеді депр пайымдайды.

М. Виттенборнды (Wittenborn, 2002) зерттеуде кәмелетке толмағандар арасындағы тәрбие мен қылмыс стилі арасындағы байланыс бағаланды. Нәтижелер, тәрбиенің попустительдік және авторитарлық стильдері мен қылмыс деңгейі арасында маңызды байланыстар болмағанын көрсетті, бірақ тәрбиенің беделді стилі мен делинквенттілік арасындағы елеулі кері байланыс бар екенін көрсетті.

Г. Окороду (Okorodudu, 2010) тәрбие стильдерінің жасөспірімдерге әсерін зерттеді. Өз стилінде оң бағытталған ата-аналар жасөспірімнің таңдауын әлеуметтік құзыретті және мақсатты етеді. Ата-аналар арасында отбасында балаларына бақылауды жүзеге асырған және жасөспірімдердің қызметін бақылау және дербестікті көтермелеу жүргізілген отбасыларда жасөспірімдердің мінез-құлқына оң әсер ететіні анықталған. Тәртәп жоқ отбасылар мен балаларын қадағаламайтын отбасыларда және балалар үйінен шыққан тәрбиеленушілерде міінез-құлқында жағымсыз әсерлердің бар екендігі және олар балалардың девиантты мінез-құлық көрсетуіне алып келетіндігі анықталған.

К. Клейн және Р. Форхенд (Klein, Forehand, 1997) ерте жастағы жасөспірімдер қылмысын болжау барысында мынадай тұжырымға келген, отбасындағы балаларға берілетін тәрбиеде ананың тәрбие беру дағдыларымен тікелей байланысты деп пайымдайды. Балалар үйіне түскен балалардың девиантты мінез-өқлық көрсетуі балар үйіндегі тәрбиеден емес одан бұрынғы тәрбиемен тікелей байланысты деп санайды. Баланың девиантты мінез-құлық көрсетуінде тәрбиелік фундаменттің рөлі маңызды екеніне көз жеткізген К. Клейн мен Р. Форхенд (Klein, Forehand, 1997)? Балалар үйінде тәрбиеленушілерге тікелей әсер ету үшін ең алдымен олардың отбасында алған тәрбиелеріне талдау жасау керек дейді. Ол арқылы ғана дұрыс тәрбиеге бағыттап, нәтиже алуға болады.

Ж. Миллар және Т. Райдж (Millar,Ridge, 2001), бір ата-анасы бар отбасылар ерлі-зайыптыларға қарағанда кедейшілік бойынша жоғары тәуекелге ұшырайтынын және орта есеппен жалғыз басты аналардың ерлі-зайыптылар анасына қарағанда денсаулығы әлсіз екенін анықтады. М. Рикард (Rickard, 2002) және Р. Маккей (Mackay, 2005) көптеген факторлар балалардың толық емес отбасында қалай дамитындығына әсер етеді: ата-анасының жасы, білім деңгейі және т. б. сабақтар түрі; отбасы табысы және достардан тұратын отбасын қолдау желісі және отбасының кеңейтілген мүшелері. Бұның бірң де балалар үйінде тәрбиеленушілерге тікелей әсер етеді.

Б. Мюленберг (Muehlenberg, 2002) балалардың толық және толық емес отбасыларында қалай тәрбиеленетіні туралы мәселні қарастырадыү оның пікірінше бір ата-ана тәрбиелеген бала салыстырмалы түрде толық отбасында тәрбие алушы балалардан білімі төмен болады. қояды отбасылық үйлердің тұтас екі ата-ана отбасының балаларымен салыстырғанда жоғары білім деңгейі бар.

Б. Мюленберг (Muehlenberg, 2002) ставит вопрос о том, как воспитываются дети от одного родителя семейные дома имеют более высокий уровень образования по сравнению с детьми из целых двух родительских семей. Оның бір зерттеулерінде толық емес отбасында тәрбиеленген балалардың деликвентті немесе девиантты мінез-құлық көрсетуге бейімділігі жоғары екендігі айталады. Сонымен бірге, мұндай қорытынды шығарған зерттеулердің қатарында К. Н. Райт және К. Э. Райттың да зерттеулері жатады. Олардың пікірінше тек анасымен тұрып, одан тәрбие алған отбасылар деликвентті мінезді салыстырмалы түрде екі ата-анасынан да тәрбие алғандардан көп шығарады.

Лансет журналы жүргізген Швед зерттеуі (The Lancet, 2003) балалар үйінде тәрбие алушыларға қарағанда жалғыз ата-анасымен өмір сүретіндер шамамен үш есе көп өзін-өзі өлтіруге әрекет жасайды жән ол әрекеттен кейін өз-өзіне қол жұмсауға немесе аурухана болуға бейім болды деп көрсетті. Олар әсіресе 26 жастағылар арасында кеңінен таралған.

Әкелер ұрпағының дамуына және оның қоғамға бейімделуіне елеулі үлес қосады. Үйде жұмыс істейтін әкесінің болуы балалардың оң бейімделуіне тікелей әсер етеді. Тоғыспалы топтық зерттеулер арасында өздерінің табиғи әкелерімен бірге тұратын балалар делинквенттілік, оқшаулау жағдайларының санының едәуір аз екенін көрсетеді.

Соңғы 30 жылда әкенің отбасы тәрбиесіне тартылуын зерттеу айтарлықтай алға жылжыды. Қазіргі уақытта айтарлықтай әдебиет бар, ол облыстағы бірқатар маңызды үрдістерді анықтайды, олар ер адамдардың бала тәрбиесіне сай келетіндігін және олардың өміріне қатысатын болса балалардың дамуы байқалатынын көрсетеді. Сол себепті отбасыларда әке тірбиесі болу керек, немесе балаалр үйінде тәрбиешілер арасында ер адамның болуы керек деген тұжырым жасалынды.

Жұмысты қорытындылай келе, жүйелік талдау барысында балалар үйінде тәрбие алушылар арасындағы девиантты мінез-құлықтың пайда болуы біріншіден, отбасының бұзылуынан, екіншіден отбасының құрылымымен және үшіншіден, балалар үйіне дейін отбасында алған тәрбиемен,

төртіншіден, балалар үйінде әке тәрбиесінің жетіспеушілігінен екендігі анықталды. Осы қортынидылар бойынша алдағы уақытта Қазақстандағы зерттеушілердің жұмыстарына жйелік әдеби талдау жұмыстары жүргізіліп, алынған ақпаратты тәжірибеде тексеру мақсатында эмпирикалық зерттеу жұмыстары жүргізіліп, қорытындылары ғылыми мақала ретінде жарық көреді деп жоспарлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Demuth, S., and Brown, S. (2004), 'Family structure, family processes, and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender', Journal of Research in Crime and Delinquency, Vol. 41, No. 1, pp 58-81.*
2. *Fry, J. (2010), 'Change in Family Structure and Rates of Violent Juvenile Delinquency', Available at www.scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd.../Fry_JF_T_2010.pdf*
3. *Gorman-Smith, D., and Tolan, P. (1998), 'The role of exposure to community violence and developmental problems among inner-city youth', Development and Psychopathology, Vol. 10, pp 101– 116*
4. *Gorman-Smith, D., Tolan, P., Sheidow, A., and Henry, D. (2001), 'Partner Violence and Street Violence among Urban Adolescents: Do the Same Family Factors Relate?', Journal of Research on Adolescence, Vol. 11, pp 273-295*
5. *Hagan J. and Foster H. (2001), 'Youth Violence and the End of Adolescence', American Sociological Review, Vol. 66, pp 874-899*
6. *Harris, K., Furstenberg, F., and Marmer, J. (1998), 'Paternal involvement with adolescents in intact families: The influence of fathers over the life course', Demography, Vol. 35, No. 2, pp 201-216*
7. *Juby, H. and Farrington D. (2001), 'Disentangling the Link between Disrupted Families and Delinquency', British Journal of Criminology, Vol. 41, pp 22-40.*
8. *Kimani, A.K. (2010), 'Influence of Family Structure on Juvenile Delinquency', Available at http://www.freeonlineresearchpapers.com/family-structure-juvenile*
9. *Klein, K. and Forehand, R. (1997), 'Delinquency during the transition to early adulthood: Family and parenting predictors from early', Adolescence, Vol. 32, pp 61-81*
10. *Mackay, R. (2005), 'The impact of family structure and family change on child outcomes: a personal reading of the research literature', Social Policy Journal of New Zealand, Available at http://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/socialpolicy-journal/spj24/24-impact-of-family-structure-and-family-change-on-child-outcome-p111-133.html*
11. *Mackay, R. (2005), 'The impact of family structure and family change on child outcomes: a personal reading of the research literature', Social Policy Journal of New Zealand, Available at http://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/socialpolicy-journal/spj24/24-impact-of-family-structure-and-family-change-on-child-outcome-p111-133.html*
12. *Matherne, M. and Thomas, A. (2001), 'Family environment as a predictor of adolescent delinquency', Adolescence, Vol. 36, pp 655-65*
13. *Millar, J. and Ridge, T. (2001), 'Families, Poverty, Work and Care: A review of literature on lone parents and low income couple families', Available at http://research.dwp.gov.uk/asd/asd5/rrep153.pdf*
14. *Muehlenberg, B. (2002), 'The case for two-parent family Part II', National Observer, Vol. 53, - pp 49-58.*
15. *Murray, C., Williams, J. and Salekin T. (1996), 'Juvenile Delinquency and Family Structure: Links to Severity and Frequency of Offending', The University of Alabama McNair Journal, Available at graduate.ua.edu/mcnair/journals/2006/CrystalMurry.pdf*
16. *Myers, D.G. (1999), 'Social Psychology' (6th Ed.), McGraw-Hill, New York.*
17. *Ngale, I. (2009), 'Family Structure and Juvenile Delinquency', Internet Journal of Criminology, Available at www.internetjournalofcriminology.com*
18. *Okorodudu, G. (2010), 'Influence of Parenting Styles on Adolescent Delinquency in Delta Central Senatorial District', Available at http://www.ajol.info/index.php/ejc/article/viewfile/52682/41286*
19. *Pruett, K. (1997), 'How men and children affect each other's development', Zero to Three, Vol. 18, No. 1, pp 3-11.*
20. *Radin, N. (1994), 'Primary caregiving fathers in intact families', In Gottfried, A.E and Gottfried, A.W. (Eds.), 'Redefining families: Implications for children's development, Plenum, New York.*
21. *Rickard, M. (2002), 'Children of Lesbian and Single Women Parents', Research Note no. 41 2001-02, Social Policy Group, Parliament of Australia, Available at http://www.aph.gov.au/LIBRARY/Pubs/RN/2001-02/02rn41.htm*

22. Sanni K., Udoh, N., Okediji, A., Modo F., and Ezeh, L. (2010), 'Family Types and Juvenile Delinquency Issues among Secondary School Students in Akwa Ibom State, Nigeria: Counseling Implications', Journal of Social Sciences, Vol. 23, No.1.

23. The Lancet (2003), 'Single-Parent Kids More at Risk', January 25, 2003.

24. William, M. (1997), 'Reconceptualizing Father Involvement', Unpublished master's thesis, Georgetown University, Washington, DC.

25. Wittenborn, M. (2002), 'The Relations between Parenting Styles and Juvenile Delinquency', Honors Theses, Available at http://opensiuc.lib.siu.edu/uhp_theses/266

МРНТИ 04.41.21

Жақыпбек А.А. [1]

[1]*Казахский национальный университет имени аль-Фараби,*
Казахстан, г. Алматы

МОДЕЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКСКЛЮЗИИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОБЗОР ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация

В статье дается теоретический обзор социальной эксклюзии пожилых людей на примере Европейских и российских моделей, которые на наш взгляд дополняют друг друга. Российская теоретическая модель социальной эксклюзии включает в себя следующие компоненты: социально-экономическая (материальная) депривация, депривация социальных прав (доступ к социальным институтам и услугам), депривация безопасности (безопасная среда), депривация социального участия, культурная (нормативная)дезинтеграция и социальный аутизм. Эти компоненты и показатели специфичны для группы людей в пенсионном возрасте, которые априори являются группой, потенциально подверженному риску социальной эксклюзии.

Европейская модель социальной эксклюзии пожилых людей делает акцент на социальную изоляцию пожилых людей в нескольких областях: здравоохранение и доступ к медицинскому обслуживанию, бедность и материальные лишения, жилищные и местные условия, окружающая среда и межличностные отношения.

Ключевые слова: социальная эксклюзия, пожилые люди, изоляция, исключение от общества, депривация.

Жақыпбек А.А.[1]

[1]*әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,*
Қазақстан, Алматы қ.

ҚАРТ АДАМДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЭКСКЛЮЗИЯСЫНЫҢ ҮЛГІСІ: ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕРГЕ ТЕОРИЯЛЫҚ ШОЛУ

Аннотация

Мақалада қарт адамдардың әлеуметтік эксклюзиясына байланысты бірін-бірі толықтыратын Еуропалық және ресейлік үлгілердің мысалында теориялық шолу беріледі. Әлеуметтік эксклюзияның ресейлік теориялық моделіне мынадай компоненттер кіреді: әлеуметтік-экономикалық (материалдық) депривация, әлеуметтік құқықтардың депривациясы (әлеуметтік институттар мен қызметтерге қол жеткізу), қауіпсіздікті депривациялау (қауіпсіз орта), әлеуметтік қатысуды депривациялау, мәдени (нормативтік) дезинтеграция және әлеуметтік аутизм. Бұл компоненттер мен көрсеткіштернегізінде әлеуметтік эксклюзияға ықтимал бейім топ болып табылатын зейнеткерлік жастағы адамдар тобына тән.

Егде адамдардың әлеуметтік эксклюзиясының еуропалық үлгісі қарт адамдарды бірнеше салада әлеуметтік оқшаулауға баса назар аударады: денсаулық сақтау және медициналық қызмет көрсетуге